

MENTOR

AKADEMİK SANAT VE TASARIM DERGİSİ
ACADEMIC ART & DESIGN JOURNAL
e-ISSN: 3062 – 3022, <https://mentorakademik.com>
Mentor, Cilt:1, Sayı:3, 217-239, 2025
DOI: 10.64293/mentor.v1i3.33

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

SALISBURY KATEDRALI'NIN TARİHSEL SÜREÇTEKİ DEĞİŞİMLERİ VE RESTORASYONU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Teoman Barış GÜL¹, Hatice Şebnem BAŞARAN²

Öz

Bu çalışma, İngiltere'nin Wiltshire bölgesinde yer alan Salisbury Katedrali'nin tarihsel süreçteki mimari değişimleri ve restorasyon müdahalelerini ele almaktadır. 13. yüzyılda inşa edilen katedral, Erken İngiliz Gotik üslubunun önemli bir örneği olarak kabul edilmektedir. Araştırma, örnek olay (case study) yaklaşımına dayalı nitel bir yöntemle yürütülmüş; literatür taraması, tarihsel belge incelemesi, görsel analiz ve fotoğraf çözümlemesi yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Katedralin inşa süreci, mekânsal organizasyonu, süsleme programı ve yüzyıllar boyunca geçirdiği değişimler değerlendirilmiştir. Bulgular, yapının Gotik mimarinin karakteristik unsurlarını korumakla birlikte farklı dönemlerdeki sadeleştirme, onarım ve yeniden inşa müdahaleleriyle çok katmanlı bir kimlik kazandığını göstermektedir. Özellikle 18. yüzyılda James Wyatt'ın sadeleştirme müdahaleleri ile 19. yüzyılda Sir George Gilbert Scott'ın Neo-Gotik restorasyonları arasındaki farklar, koruma ile yeniden yapım arasındaki hassas dengeyi ortaya koymaktadır. Ayrıca Ken Follett'ın *Bir Katedralin Öyküsü* romanı, dizi uyarlaması ve video oyunu aracılığıyla katedralin kültürel bellekteki temsilleri de incelenmiştir. Sonuç olarak Salisbury Katedrali, yalnızca Gotik üslubun özgün bir yapısı değil, aynı zamanda kültürel, sanatsal ve toplumsal hafızanın çok yönlü bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Salisbury, Salisbury Katedrali, Erken İngiliz Gotik, Ken Follett, Bir Katedralin Öyküsü.

AN EVALUATION ON THE HISTORICAL CHANGES AND RESTORATION OF SALISBURY CATHEDRAL

Abstract

This study examines the historical transformations and restoration processes of Salisbury Cathedral, located in Wiltshire, England. Constructed in the early 13th century, the cathedral is recognized as a significant example of Early English Gothic architecture. The research was conducted through a qualitative method based on a case study approach, combining literature review, historical document analysis, visual interpretation, and photographic examination. The study investigates the cathedral's construction phases, spatial organization, decorative program, and the architectural changes it has undergone over the centuries. The findings reveal that while the cathedral has preserved the core features of Gothic architecture, successive simplifications, repairs, and reconstructions have given it a multilayered identity. Particularly the contrast between James Wyatt's 18th-century simplifications and Sir George Gilbert Scott's 19th-century Neo-Gothic restorations highlights the delicate balance between preservation and reconstruction. Furthermore, the cultural representations of the cathedral in cultural memory are explored through Ken Follett's novel *The Pillars of the Earth*, its television adaptation, and video game version. In conclusion, Salisbury Cathedral is evaluated not only as a unique structure of the Gothic style, but also as a multifaceted reflection of cultural, artistic and collective memory.

Keywords: Salisbury, Salisbury Cathedral, Early English Gothic, Ken Follett, The Pillars of the Earth.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, İç Mimarlık Anabilim Dalı, teomanbarisgul@gmail.com, ORCID: 0009-0008-3595-3932.

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Atlas Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, hatice.basaran@atlas.edu.tr, ORCID: 0009-0000-8277-8956.

Giriş

Hristiyanlık, kökenini Nasıralı İsa'nın hayatı, öğretileri ve vaazlarından alan, tek tanrılı İbrahimi bir din olarak bilinmektedir (Keating, 1908). Asya, Avrupa ve Afrika medeniyetlerinin kesişiminde bulunan eski Filistin'de yaşamış ve orada vefat etmiş Yahudi kökenli İsa'nın öğretisi etrafında şekillenmiştir. Kilise oluşumunun ilk dönemlerinde her Hristiyan, İsa'nın mesajını duyuran bir elçi ve onun doğruluğuna tanıklık eden bir şahit sayılmaktadır. Bu öncü topluluğun tanıklıkları sayesinde, kısa bir süre içinde İsa'ya duyulan inanç Filistin'den başlayarak Asya, Afrika ve Avrupa'nın Akdeniz kıyılarına, oradan da bu kıtaların iç kesimlerine kadar ulaşarak yayılmaya başlamıştır (Troll, 1998). Yahudi kökenli bir aileye mensup olan, asıl adı Tarsuslu Saul olan Paulus (Aziz Pavlus), Roma İmparatorluğu topraklarında dünyaya gelmiş ve Hristiyanlığın yayılmasında kayda değer bir rol üstlenmiştir (Yıldız, 2012:300). Dünya üzerinde geniş bir topluluğa sahip olan Hristiyanlık, kökenini I. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyet alanı içinde göstermiştir. Zamanla, imparatorluğun pagan temelli geleneksel inançlarının yerini alarak bu büyük siyasi gücün resmî dini konumuna yükselmiştir (Çeken, 2020:261).

Batı'da gelişen felsefe geleneği yani Orta Çağ Hristiyan felsefesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan Skolastik düşünce, Hristiyanlıkta öne çıkmaktadır. Skolastik sözcüğü, Latince “schola” (okul) kelimesinden türemiştir ve bu nedenle “okul felsefesi” olarak da anılmaktadır. Skolastik felsefe, manastır ve katedral okullarında din adamı yetiştirmeye yönelik, sistemleştirilmiş bir teolojik düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Baştan sona kuramsal bir çerçevede örgütlenmiş, manastır kurumları ve üniversitelerin etkisiyle disiplinli ve teknik bir düşünme tarzı hâline gelmiştir (Cevizci, 2000:855). Bu dönemde özgür düşünce ile bilim ve felsefe alanındaki ilerlemeler zayıflasa da din temelli çalışmalar kesintiye uğramadan devam etmiştir (Gülcan, 2019:2228). Böylece Hristiyan ibadetinin yapıldığı kiliseler, tarihsel süreç boyunca farklı mimari üslupların etkisi altında şekillenmiştir (Gül ve Ergin, 2025:448).

Diğer taraftan Orta Çağ'da sanatçılar, gördükleri ve hissettikleri dünyayı eserlerine yansıtırken, sanat aracılığıyla da dini mesajları insanlara ulaştırmaya çalışmıştır. Orta Çağ'daki sanat anlayışının büyük bir kısmını Gotik sanat ve mimari temsil etmektedir. 12. yüzyıl başlarında Fransa'da doğan bu üslup, kısa sürede Avrupa'ya yayılmış ve Paris yakınındaki Saint Denis Manastırı ise ilk örneklerden biri olmuştur. Bu mimaride kilise tavanlarını örtmek için çapraz kemerler kullanılmış, ayrıca Tanrı'nın kutsallığını simgeleyen ışıık, iç mekân düzenlemelerinde özellikle vurgulanmıştır (Gülcan, 2019:2231). Gotik mimari üslubu ile inşa edilen kilise ve katedrallerin temel amacı, Tanrı'yı yüceltmek, Hristiyan inancını içten bir biçimde topluma iletmek ve Tanrı'ya doğru yükselişi simgesel olarak ifade etmektir (Gozzoli, 1982). Böylece Gotik sanatın güçlü biçimde yansıdığı yapılar olarak katedraller karşımıza çıkmaktadır. Gombrich, Gotik mimarinin bu etkileyici yapılarını, uzaktan bakıldığında adeta cennetin güzelliğini insanlara ilan ediyormuş izlenimi verdiğini ifade etmektedir (2007:189).

Salisbury Katedrali'nin kültürel anlamdaki yeri, katedralin yalnızca mimari bir anıt olmanın ötesinde, Avrupa'daki Gotik üslubun din, sanat ve toplum kesişimindeki sürekliliğini temsil etmesi bakımından da dikkat çekmektedir. Katedral, çoğunlukla “tek dönemli” bir yapı, yani 13. yüzyılda tamamlanmış bir katedral olarak kabul edilmektedir (Tatton-Brown, Lepine ve Saul, 2013:51). Salisbury Katedrali gibi tarihsel yapıların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından restorasyon kavramı, mimarlık ve kültürel miras alanlarında temel bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Restorasyon, bozulma ve tahribatları giderirken yapının tarihsel ve estetik değerini görünür kılmayı, özgün malzeme ve belgelere saygı göstermeyi ve müdahaleyi bilimsel bir çerçevede yürütmeyi amaçlayan, uzmanlık gerektiren bir süreç olarak bilinmektedir (ICOMOS Türkiye, 1994:205; Tellioğlu ve Satıcı, 2023). 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Camillo Boito, yapıları tarihsel belge olarak gören, farklı dönemlere ait katmanların korunmasını ve müdahalelerin tarihsel kanıtlara dayandırılmasını savunan daha temkinli bir koruma anlayışı geliştirmiştir (Boito ve Birignani, 2009; Mezzi, 2018:223-226). Ayrıca 1964 tarihli Venedik Tüzüğü, restorasyonun amacını tarihi anıtların sanatsal ve tarihsel değerlerini koruyup ortaya çıkarmak olarak tanımlamıştır. Bu süreçte özgün malzemeye saygı, tarihsel belgelerin rehberliği, farklı dönemlere ait katkıların korunması, yeni eklerin ayırt edilebilirliği ve müdahalenin bilimsel yöntemlerle

belgelenmesi gibi ilkeleri uluslararası düzeyde çerçevelemiştir (ICOMOS Türkiye, 1994). Bu tarihsel gelişim çizgisi, restorasyonun yalnızca teknik bir onarım değil, aynı zamanda bir değer seçimi ve kültürel yorum eylemi olduğunu göstermektedir. Çok katmanlı tarihsel bir yapı olan Salisbury Katedrali'nin farklı dönemlerde geçirdiği mimari değişimler, müdahaleler ve restorasyon süreçleri de bu kuramsal arka plan içinde değerlendirildiğinde, yapının korunması ile yeniden işlevlendirilmesi arasındaki dengenin zaman içinde nasıl yeniden tanımlandığını kapsamlı biçimde okumaya imkân sunmaktadır.

Bahsedilen bilgiler doğrultusunda, Salisbury Katedrali, İngiltere'de Gotik mimarinin önde gelen örneklerinden biri olarak mekânsal bağlamda ele alınmıştır. Çalışma, örnek olay yöntemiyle yapılmıştır. Literatür taraması, tarihsel araştırma, fotoğraf incelemesi ve görsel analiz yöntemleriyle katedralin iç mekâna ait özgün detayları, süsleme unsurları incelenmiş ve 13. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar olan değişimleri analiz edilmiştir. Ayrıca dolaylı olarak ilham olması sebebiyle Ken Follett'ın 1989 tarihli *Bir Katedralin Öyküsü* adlı romanı, bu eserin 2010 yapımı dizi uyarlaması (*The Pillars of the Earth*) ve aynı isimli video oyunu değerlendirilerek katedralin sanatsal ve tarihsel bağlamdaki temsilleri araştırılmıştır. Yapılan çalışma, bu çok katmanlı mimari ve kültürel mirası detaylı bir yaklaşımla ele alarak Salisbury Katedrali'nin sanatsal ve tarihsel önemine disiplinler arası bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Yöntem

Salisbury Katedrali, 13. yüzyılın başlarında inşa edilmiş ve İngiltere'nin Wiltshire bölgesinde konumlanmıştır (Udal, 1971). Erken İngiliz Gotik dönemin mimari ve kültürel özelliklerini yansıtan önemli bir tarihi miras niteliği taşımaktadır. Araştırma evreni İngiltere'deki dini yapılar olmakla birlikte, örneklem yalnızca Salisbury Katedrali ile sınırlandırılmıştır. Bu seçim, yapının hem Anglikan geleneği açısından sembolik önemi hem de İngiliz Gotik mimarisi içindeki ayrıcalıklı konumuna dayandırılmıştır. Bu çalışma, söz konusu yapının iç mekân mimari detayları, sanatsal süslemeleri ve tarihsel süreçte geçirdiği değişimleri incelemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma, örnek olay (case study) yaklaşımına dayalı nitel bir yöntemle yürütülmüştür. Örnek olay yöntemi, gerçek yaşamda gerçekleşen doğal bir olguyu ele alan ve deneysel bir yaklaşım içeren bir inceleme türü sayılmaktadır. Olayın geçtiği bağlamla sınırlarının net biçimde ayrışmadığı durumlarda, çok sayıda kanıt kaynağından yararlanarak kapsamlı bir araştırma yürütülmektedir (Köklü, 2019). Yapılan çalışmada; literatür taraması, tarihsel belge incelemesi, görsel analiz ve fotoğraf çözümlemesi bir arada kullanılmıştır. Literatür taraması, belli bir konuya ilişkin yayımlanmış araştırmaların ve kuramsal çalışmaların düzenli biçimde incelenmesi ve değerlendirilmesi süreci olarak açıklanmaktadır (Afolabi, 1992; Bruce, 1994; Caspers, 1998; Cooper, 1989).

Çalışmanın ilk aşamasında, Salisbury Katedrali'ne ilişkin akademik makaleler, tarihsel belgeler ve mimarlık tarihi araştırmaları incelenmiş; yapının inşa süreci, mekân düzeni, süsleme programı ve Anglikan inancındaki rolünü ele alan önceki çalışmalar değerlendirilmiştir. Bu kapsamda katedral arşivlerinden elde edilen kayıtlar ve mevcut restorasyon raporları, yapının tarihî evrimine ilişkin özgün veriler sağlamıştır. Dış mekânda özellikle dini sahneleri betimleyen heykeller, iç mekânda ise ikonalar, vitray pencereler, duvar freskleri ve taş işçiliği ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

İkinci aşamada, katedrale ilişkin belgesel nitelikli saha çalışmaları ve görsel arşivler incelenmiştir. Katedral mekânlarını ayrıntılı biçimde belgeleyen fotoğraflar analiz edilerek yapı ve süsleme öğelerine dair kapsamlı bir görsel dokümantasyon hazırlanmıştır. Bu süreçte özellikle vitray pencerelerin tasarım ilkeleri, ışık kullanımı ve renk kompozisyonu sanatsal etki bakımından değerlendirilmiş; ikonaların işçiliğinde öne çıkan dini motifler ve fresklerdeki ayrıntılar, Hristiyan Anglikan geleneğinin sembolik diliyle birlikte dönemin sanat teknikleri açısından yorumlanmıştır.

Araştırmanın üçüncü aşamasında, edebî ve görsel temsiller çalışmaya dâhil edilmiştir. Ken Follett'ın *Bir Katedralin Öyküsü* (1989) romanı okunmuş, 2010 yapımı televizyon dizisinin tüm bölümleri izlenmiş ve aynı ismi taşıyan video oyunu incelenmiştir. Bu ek kaynaklar, katedralin tarihsel bağlamının edebî ve popüler kültürdeki yansımalarını anlamaya ve tarihsel okumalar yapmaya imkân sağlamıştır.

Bu çoklu yöntem, Salisbury Katedrali'nin mimari ayrıntılarını, sanatsal bağlamını ve özellikle restorasyon sürecini disiplinler arası bir bakışla ele almaya olanak tanımıştır. Önceki akademik çalışmaların bulgularını desteklerken, yapının kültürel miras içindeki özgün değerini ortaya koyan gözlemler de sunmuştur. Böylece çalışma hem katedralin mekânsal kimliğinin hem de sanatsal mirasının daha geniş bir perspektiften anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Araştırma Alanı (Örnekleme)

Salisbury Katedrali, İngiltere Gotik mimarisinin örneklerinden biri olarak hem dış hem de iç mekân organizasyonu ile 13. yüzyıldan beri mimari idealleri açık biçimde yansıtan bir yapı olarak bilinmektedir. Zemin planı, İngiliz katedrallerine özgü şekilde uzunlamasına gelişen nef, geniş koridorlar, iki adet transept ve dikdörtgen ile biten bir doğu ucu ile tanımlanmaktadır (Tatton-Brown, Lepine ve Saul, 2013). Yapının inşasında kullanılan Chilmark taşı ve Purbeck mermeri, katedralin gerek dış cephede gerekse iç mekânda uyumlu bir malzeme dili oluşturmasını sağlamaktadır. Özellikle erken dönem Gotik üslubun temel karakteri olan dikey vurgu, ince kolon dizileri, büyük kemer açıklıkları ve kaburga tonozlar, mekânın belirgin bir yükselme hissi üretmesine yardımcı olmaktadır. Örneklem olarak seçilen katedralin taşıyıcı sisteminde, sonradan eklenen yüksek ve sivri kule (spire) birleşiminin taşıyıcı sisteme bindirdiği yatay yükü karşılayabilmek amacıyla 14. yüzyılda iç mekâna dengeleyici kemerler (strainer arches) eklenmiştir. Böylelikle iç mekânda yer alan destek takviyeleri, Gotik mimarinin statik sorunlara verdiği yaratıcı tepkileri gözlemlemek açısından ve yapısal sorunlara çözüm üretme biçimini göstermesi açısından önemli bir mühendislik örneği teşkil etmektedir (Vasiliu, 2011). Katedralin mekânsal atmosferi, geniş açıklıklarla birleşen yüksek tavan kurgusu ve ritmik kolon dizilerinin oluşturduğu perspektif etkisi sayesinde dramatik bir hacimsel süreklilik üretmektedir.

İç mekânın karakteristik öğelerinden biri olan vitraylar, 13. yüzyıldan itibaren doğal ışığı hem teolojik hem estetik bir araca dönüştürmüştür. Katedralin erken döneminde gri tonlamalı vitray (grisaille) camların yaygın olduğu, daha sonra figürlü ve renkli vitrayların eklendiği görülmektedir (Wadsworth, 2021). Bu vitray programı, doğal ışığın mekâna yumuşak bir şekilde süzülmesini sağlayarak mekânın kutsallık yönünü pekiştirmektedir. Nef boyunca uzanan yüksek pencereler ve yan koridorlara yerleştirilen daha küçük açıklıklar, gün ışığının katmanlı biçimde dağılmasına olanak tanımaktadır. Bu durum mekânın hem kullanılabilirliğini hem de sembolik anlamını destekleyen bir aydınlatma düzeni yaratmaktadır. Yapının iç mekânında korolar, yan şapeller ve geçiş alanlarının yerleşimine dayanan iç mekân kurgusu, ibadetin mekân içindeki yönlendirmesini güçlendirmekte; böylece lineer mekânsal düzen, ritüel pratiğin sıralı yapısını görünür kılmaktadır (Coleman ve Bowman, 2018).

Dış mekânda ise katedralin batı cephesi, Gotik dikey yönelimin ve sembolik temsiliyetin belirgin bir yüzeyi olarak değerlendirilmektedir. Dış cephedeki büyük pencereler, niş düzenlemeleri, heykel çalışmaları ve özellikle kule bütünleşmesi, yapının hem algısal görünürlüğünü hem de kentsel silüetteki hâkimiyetini güçlendirmiştir. Katedralin plan kurgusunun hac yolculuğu ve kutsal mekâna yönelim açısından anlamlı bir biçimde tasarlandığı, batıdan başlayan ilerleyişin doğudaki kutsal merkezle sonuçlandığı vurgulanmaktadır (Vasiliu, 2011). Bahsedilen bilgiler ve özellikler, çalışma kapsamında katedralin mimari ve mekânsal niteliklerinin, tarihsel süreçteki dönüşümlerin anlaşılması için uygun bir örneklem oluşturduğunu göstermektedir.

Bulgular

Bu çalışmada gerçekleştirilen görsel analizler, kapsamlı literatür taraması ve tarihsel kaynak incelemeleri sonucunda, Salisbury Katedrali'nin hem iç hem de dış mekân mimarisine ilişkin önemli bulgular elde edilmiştir. İncelemeler, katedralin yalnızca Gotik mimarinin temel yapısal ve estetik öğelerini barındırmakla kalmadığını, aynı zamanda yüzyıllar boyunca geçirdiği farklı müdahaleler aracılığıyla çeşitli dönemlerin estetik anlayışlarını ve işlevsel gereksinimlerini yansıtan iç içe geçmiş bir mimari kimlik kazandığını ortaya koymaktadır.

1. Salisbury Katedrali

İngiltere'nin Wiltshire bölgesinde Salisbury şehrinde bulunan, Hristiyanların dini yapısı olan Salisbury Katedrali, 1220 yılında inşa edilmeye başlamış (Şahin, 2004) ve Gotik mimarinin önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Görsel 1). Salisbury Katedrali Orta Çağ İngiltere'sindeki din kavramının artan etkisini sembolize etmekte ve Gotik mimarinin evriminde değişen ve dönüşen bir mimari miras olarak tanımlanmaktadır (Cannon, 2007; Smith, 2005; Tatton-Brown ve Crook, 2009; Tatton-Brown, Lepine ve Saul, 2013).

Görsel 1: *Salisbury Katedrali Ön Cephe Görünüm*

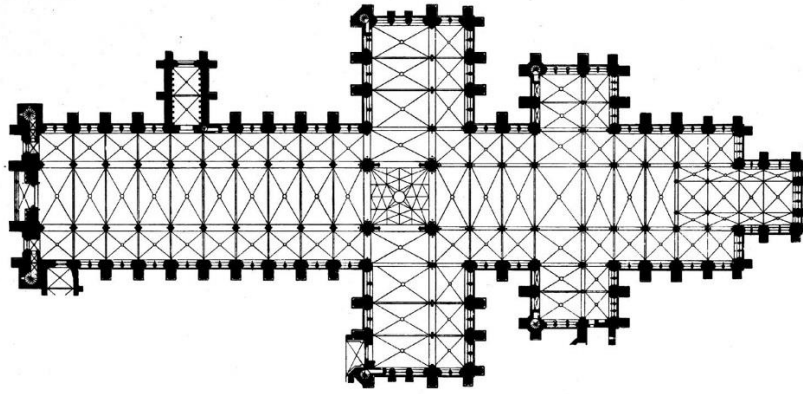
Kaynak: https://de.m.wikipedia.org/wiki/Datei:Catedral_de_Salisbury,_Salisbury,_Inglaterra,_2014-08-12_DD_56.JPG, Erişim tarihi: 04.12.2024.

Katedral, sadece mimari açıdan bir örnek değil, aynı zamanda dönemin siyasi, dini ve toplumsal dinamiklerini yansıtan ve aktaran tarihsel bir belge niteliği taşımaktadır. Erken İngiliz Gotik stiline geçiş sürecini temsil eden (Draper, 2006) bu yapının inşasına mekânsal ve coğrafi kısıtlamalara maruz kalarak Piskopos Richard Poore öncülüğünde Old Sarum'un yerine başka bir konumda yeni bir dini merkez öngörüsüyle 1220 yılında başlanmış ve yaklaşık 38 yıl gibi kısa bir sürede genel hatlarıyla tamamlanmıştır (Smith, 2005; The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2025; Wadsworth, 2021). Yapım süreci dönemin imkanlarına ve şartlarına göre oldukça hızlı bir şekilde yapılmış olduğunu göstermektedir. Ana gövdesi 1258 yılında bitirilmiştir. Katedralin inşasında yaklaşık 70 bin ton taş, çatısında ise üç bin tondan fazla kereste kullanılmıştır (BBC, t.y.). Çatı ve kule yapısında ahşap iskelet üzerine kurşun kaplama uygulanmıştır (Tatton-Brown, Lepine ve Saul, 2013:52, 57). Malzeme tercihleri, katedralin uzun ömürlü olmasını sağlayan temel etmenlerden biri olarak değerlendirilebilir. Yapının önemli özelliklerinden biri olan ve 14. yüzyılda eklenen sivri uç kısımla birlikte 123 metrelik yükseklik, hala Birleşik Krallık'taki en yüksek kilise kulesi unvanını taşımaktadır (Coleman ve Bowman, 2018:4-5). Tüm bu özelliklerin yanı sıra Salisbury Katedrali, tarihte yüzyıllar boyunca kimliğini şekillendiren mimari değişiklikler, restorasyonlar, dini reformlar ve modern müdahaleler yaşamıştır. Salisbury Katedrali'nin yapım süreci, Orta Çağ Avrupa'sının dini merkezlerinin ve politik güçlerinin mimari yoluyla nasıl bir etki alanı oluşturduğunu anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir (Carl, 2011).

Katedralin konumu ve ayrıca tasarımı, sadece estetik kaygılarla değil, aynı zamanda toplumsal olarak dini ve sosyal kontrolü sağlamayı amaçlayan stratejik bir yaklaşımın sonucu olarak değerlendirilmektedir (Frost, 2009). Özellikle katedralin şehir merkezinden uzak, geniş bir alana inşa edilmesi hem inanç bağlamında hem de politik anlamda bir mesaj taşımaktaydı (Wilson, 1980). Bu

durum, katedralin aynı zamanda politik bir simge olarak konumlandığını göstermekte; inanç toplumlarındaki dini liderlerin güçlerini pekiştirme ve halkı doğrudan etkileme çabası olarak yorumlanmaktadır.

Mimari açıdan bakıldığında Salisbury Katedrali, Gotik mimarinin bazı temel unsurlarını barındırmakta ve İngiliz mimarisine özgü çeşitli detaylarla farklılaşmaktadır (Podroužková ve Němečková, 2009; Wilson, 1980). Yapının iç mekân yüksekliği, taşıyıcı ince sütunları ve vitray pencereleri, dini bir atmosfer ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Ayrıca katedralin merkezi kule yapısı, yüksekliğiyle birlikte güç ve otorite sembolü olarak tasarlandığı düşünülmektedir (Tatton-Brown ve Crook, 2009). Salisbury Katedrali'nin inşasında kullanılan, yerel olarak çıkarılan Chilmark kireç taşının ve taş işçiliği teknikleri, Gotik mimarinin ilerlemesi ve farklı bölgesel etkilerle beraber harmanlandığını göstermesi açısından önemli sayılmaktadır (History Hit, 2022). Katedralin simetrik plan düzeni (Görsel 2) ve yeşil alanlarla çevresi, Gotik üslubun maneviyatla ve sanatsal algıyı birleştirme vizyonunu yansıtarak mimari kimliğini güçlü bir şekilde vurgulamaktadır (History Hit, 2022; Wilson, 1980).

Görsel 2: *Salisbury Katedrali Planı*

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Salisbury_cathedral_plan.jpg, Erişim tarihi: 04.12.2024.

16. yüzyılda yaşanan İngiliz Reformu, Salisbury Katedrali'nin tarihsel rolünde ve yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Kral VIII. Henry'nin manastırları dağıtması sırasında, Aziz Osmund'un türbesi de dahil olmak üzere birçok hazine ve dini kalıntı kaldırılmıştır (The Salisbury Cathedral, t.y.). Bu reform dönemi, katedralin orta çağ iç mekân detaylarının çoğunu ortadan kaldırarak, Katolik süslemelerinden ziyade sadeliği öncelik hale getiren Protestan idealleriyle uyumlu hale getirilmiştir. Değişikliklere rağmen Salisbury Katedrali, özellikle yasal ve sosyal yönetimin bir sembolü olan Magna Carta ile olan ilişkisi sayesinde hac ve dini toplantılar için bir merkez olarak önemini korumaktadır.

2. Değişimlerin Süreci: Restorasyon

Salisbury Katedrali, Gotik mimarinin bir örneği olarak inşa edildiği 13. yüzyıldan 21.yüzyıla kadar önemli mimari ve tarihi dönüşümler geçirmiştir (Görsel 3). Katedralin restorasyon süreci hem yapının fiziksel dayanıklılığını artırmayı hem de estetik değerlerini korumayı amaçlamıştır (Megaprojects, 2020).

Görsel 3: *Salisbury Katedrali Genel Görünüm*

Kaynak: <https://regina-clarke7.medium.com/the-morning-i-climbed-up-to-the-spire-of-salisbury-cathedral-6c689a089d89>, Erişim tarihi: 04.12.2024.

13. yüzyılda, bilinen tarihi ile 1220 yılında inşasına başlanan bu yapı, 1258 yılında tamamlanmıştır. Katedral dönemin mimari özelliklerini yansıtmaktadır (Smarthistory, t.y.). İlk inşa edildiği dönemde düz bir arazide çevresindeki geniş açık alanlarla tasarlanan katedral, Gotik mimarinin yapısallığını ve işlevselliğini sergilemektedir. Katedralin yüksek tavanları ve ince yapısal elemanlarıyla tanımlanan iç mekân düzeni, erken Gotik dönemin açıklık ve oransal bütünlüğünü yansıtmaktadır (Tatton-Brown, Lepine ve Saul, 2013:89-90). İlk dönemlerde 13 farklı şapele ev sahipliği yapan yapı, sadece bir ibadet mekânı değil, aynı zamanda bir hac merkezi olarak da önem kazanmıştır (Coleman ve Bowman, 2018). Sonrasında Salisbury Katedrali'nin klosterine ve manastır yürüyüş yoluna (Görsel 4) ait yapıların inşa belgelerine göre 1263 tarihinden sonra başlanmış olması gerektiği aktarılmaktadır (Kemp ve Tatton-Brown, 2008).

Görsel 4: *Salisbury Katedrali Kloister Görünüm*

Kaynak: https://www.salisburycathedral.org.uk/wp-content/uploads/2021/11/Salisbury-Cathedral-8th-April2011-004_0-scaled.jpg, Erişim tarihi: 07.11.2024.

14. yüzyılda, Salisbury Katedrali'nin belirgin yapısal özelliklerinden biri olan kule ve sivri ucu (spire) inşa edilmiştir (Cocke ve Kidson, 1993; The Salisbury Cathedral, t.y.). 1300 ile 1329 yılları arasında tamamlanan Görsel 3'te görülen kule, 123 metre yüksekliğiyle İngiltere'nin en yüksek kule unvanını taşımaktadır (Smarthistory, t.y.). Bu dönemde, ustaların teknik becerilerini zorlayan bir mühendislik çalışması ile kule yapıya eklenmiştir (Cotta, 2008). Ancak, 1360 yılında meydana gelen şiddetli bir fırtına

kuleye ciddi hasar vermiştir (The Salisbury Cathedral, t.y.). Yapının dayanıklılığını artırmak için ahşap iskeleler ve destek yapıları kullanılarak kule onarılmıştır (Tatton-Brown, Lepine ve Saul, 2013:59). Yine aynı dönemde, iç mekânda koro alanı tekrar düzenlenmiş, ilahiler ve ayinler için geniş alanlar sağlanmıştır (Tatton-Brown, Lepine ve Saul, 2013:73-74). Dolayısıyla bu durum, işlevselliğin artırılmasına yönelik çalışmalar yapıldığını göstermektedir.

15. yüzyıla gelindiğinde ise katedralde, dönemin sosyal ve dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla değişiklikler yapılmıştır. Piskopos Beauchamp ve Lord Hungerford adına iki yeni şapel inşa edilmiştir. 1445 yılında manastırın doğu kanadına kütüphane ile ders odası eklenmiştir (The Salisbury Cathedral, t.y.). Kütüphane, özellikle el yazması eserlerin muhafaza edildiği ve çalışmalarının merkezi hâline geldiğini önemli bir bölüm olmuştur (Tatton-Brown, Lepine ve Saul, 2013:90). Dini törenlerin yoğunluğu ve toplumsal talepler bu şapellerin işlevselliğini artırmıştır.

Görsel 5: *Salisbury Katedrali, Aziz Osmund'un Mezarı*

Kaynak: <https://artofthemiddleages.com/s/main/item/3796>, Erişim tarihi: 13.11.2024.

16. yüzyıl ise İngiltere genelinde olduğu gibi Salisbury Katedrali için de büyük değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur (Wadsworth, 2021). İngiliz Reformu, dini ritüellerin ve katedralin işleyişinin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Aziz Osmund'un türbesi (Görsel 5) ve hazinesi gibi kutsal unsurlar bu dönemde kaldırılmış, Latince dualar yerini İngilizce dualara bırakmıştır (The Salisbury Cathedral, t.y.). Bu değişiklikler katedralin bazı açılardan sadeleşmesine neden olmuş, şapellerde düzenlenen dualar büyük ölçüde azaltılmıştır. Reform süreci sırasında dini hazinelerin ve süslemelerin çoğu yok edilmiştir. Bunun sonucunda katedral hem mimari hem de dini açıdan daha minimalist bir görünüme dönüşürülmüştür.

Görsel 6: *Salisbury Katedrali Çan Kule İç Görünüm*

Kaynak: <https://www.lifeofanarchitect.com/wp-content/uploads/2014/03/Salisbury-Cathedral-bell-tower-01.jpg>, Erişim tarihi: 13.11.2024.

17. yüzyılda yaşanan İngiliz İç Savaşı sırasında Salisbury Katedrali askeri müdahalelere maruz kalmıştır. Bu dönemde çan kulesi tahrip edilmiş ve manastırın bir kısmı hasar görmüştür (The Salisbury Cathedral, t.y.). Bu zararların yanı sıra Sir Christopher Wren'in önerileri doğrultusunda kule demir bantlarla güçlendirilmiş (Görsel 6), yapının uzun vadeli dayanıklılığı sağlanmıştır (Cotta, 2008; Reeves, Simpson ve Spencer, 1992). Savaşın yıkıcı etkilerine rağmen, katedralin ana yapısı büyük ölçüde korunmuştur. Bu durum, sonraki dönem restorasyonları için bir temel oluşturmuştur.

18. yüzyıl döneminde mimar James Wyatt tarafından katedralde kapsamlı sadeleştirme çalışmaları yapılmıştır (Megaprojects, 2020). Katedrale sonradan eklenen Beauchamp ve Hungerford şapelleri kaldırılmış, yapıya ait Gotik detayların bazıları daha fazla ışık ve açık alan yaratma amacıyla çıkarılmıştır (The Salisbury Cathedral, t.y.). Yine aynı dönemde yapının çevresindeki mezarlık alanı kurutulmuş ve bugün "The Close" adı verilen geniş bir çimenlik alana dönüştürülmüştür. Görsel 7'de sol tarafta görülen yapıdan ayrı çan kulesi, 1789-1792 yılları arasında katedralin restorasyonu sırasında James Wyatt tarafından yıkılmıştır (Aspin, 2011; Megaprojects, 2020). Wyatt'ın bu dönemdeki müdahaleleri katedralin özgün Gotik kimliğine zarar verdiği gerekçesiyle sıkça eleştirilmiştir. Dönemin sonuna doğru, 1792 yılı Eylül ayında Kral III.George ve Kraliçe Charlotte'nin katılımlarıyla katedral yeniden açılmıştır (The Salisbury Cathedral, t.y.).

Görsel 7: *Wenceslas Hollar Salisbury Katedrali Gravürü (1671)*

Kaynak: <https://salisburymuseum.org.uk/collections/west-view-of-salisbury-cathedral/>, Erişim tarihi: 21.11.2024.

19. yüzyılda Viktorya dönemiyle birlikte Gotik mimari yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır (Cobb, 1980). Sir George Gilbert Scott liderliğinde, Salisbury Katedrali'nde kapsamlı restorasyon çalışmaları yapılmıştır (Hoare, t.y.). Yapının Görsel 8'de görülen batı cephesine James Frank Redfern tarafından 60 yeni heykel eklenmiştir (Stamp ve Scott, 1976). Benzer şekilde taş işçiliği yenilenmiş ve iç mekân eski orta çağ düzenine uygun şekilde restore edilmiştir. Yapılan bu değişimler, Gotik üslubun daha sonraki dönemlerde tekrardan ön plana çıkan Neo-Gotik üslubunu yansıtmaktadır. Ayrıca bu dönemde katedrale yeni bir org eklenmiş ve bazı estetik düzenlemeler yapılmıştır (Hoare, t.y.). Scott'ın restorasyon çalışmaları, katedralin tarihi kimliğini yeniden vurgulamış ve yapının sanatsal değerini artırmıştır. Ana katedral, ilk kez 1849 yılında ziyaretçilere düzenli olarak açılmıştır (The Salisbury Cathedral, t.y.).

Görsel 8: *Salisbury Katedrali Dış Cephe Heykelleri*

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=TW7AjrFxaUs>, Erişim tarihi: 31.10.2024.

20. yüzyılda modern koruma tekniklerinin uygulanmasıyla katedralin çatısı yenilenmiş, 1950-1960 yılları arasında dış cephedeki taş işçiliği restore edilmiştir (Cotta, 2008). Viktorya döneminden kalan bazı eklemeler kaldırılarak iç mekân daha sade bir hale getirilmiştir.

21.yüzyıla gelindiğinde (Görsel 9), 2008 yılında Salisbury Katedrali'nde yüzyıllık eski vaftiz kurnası (font) kaldırılmış ve yerine William adlı sanatçının tasarladığı yeni haç biçimli (cruciform) vaftiz kurnası yerleştirilmiştir (Megaprojects, 2020).

Görsel 9: *Salisbury Katedrali İç Mekân Görünüm ve Vaftiz Kurnası*

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Salisbury_Cathedral_Nave,_Wiltshire,UK-_Diliff.jpg, Erişim tarihi: 04.12.2024.

13. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar yapılan restorasyon çalışmaları ve detayları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Blum (2010), Cambridge (1995), Cordingley (1955), Frew (1984), History Hit (2022), Hoare (t.y.), Pugh ve Crittall (1956), Megaprojects (2020), Smarthistory (t.y.), Tatton-Brown, Lepine ve Saul (2013), The Salisbury Cathedral (t.y.), Vasiliu (2011) ve diğer kaynaklardan aktarılan bilgiler ışığında aşağıdaki tablo ve ilgili detaylar hazırlanmıştır.

Yüzyıl	Dış Mekân Bilgiler	İç Mekân Bilgiler	Orijinal ve Değişiklikler
13. Yüzyıl	Katedralin temeli 28 Nisan 1220'de Piskopos Richard Poore liderliğinde atıldı. Gotik mimari üslubun erken dönem özellikleri ile inşa edilmeye başladı. 1258'de ana yapı tamamlandı. Çevresi kapalı, geniş bir avlu (açık alan, bahçe) oluşturuldu.	Toplamda 13 farklı şapel inşa edildi. Yüksek tavanlar ve geniş vitray pencerelerle hafif aydınlık bir iç mekân oluşturuldu. Koro kısmında İngiliz Erken Gotik detayları vurgulandı.	Orijinal: Yüksek tavanlar, uçan payandalar, vitray pencereler, simetrik plan. Değişiklikler: Kule ve sivri uç planlandı ancak 14. yüzyılda tamamlandı.
14. Yüzyıl	1300-1329 yılları arasında katedralin kulesi yükseltildi ve 123 metre yüksekliğindeki sivri uç eklendi. 1360 yılında şiddetli fırtına sonrası kulede oluşan yapısal sorun ahşap iskelelerle güçlendirildi. Katedral hasta kişiler için hac merkezi haline geldi.	Koro düzeni yenilendi. Kulenin yükseltilmesiyle iç destek kolonları eklendi. İlahi düzenlemeleri için geniş alanlar sağlandı.	Orijinal: Sivri uç ve kule. Gotik mimari özellik olan kule yüksekliği artırıldı. Değişiklikler: Ahşap destekler fırtına sonrası eklendi.
15. Yüzyıl	1450-1470 yılları arasında Piskopos Beauchamp ve Lord Hungerford için iki yeni şapel inşa edildi. Manastırın doğu kısmına kütüphane ve ders odası eklendi.	1445 yılında kütüphane ve el yazması kitaplar için özel alanlar oluşturuldu. (Kütüphane hala birçok el yazması kitap içermektedir.) Yeni iki şapel, dualar ve toplantılar için mekân genişletildi.	Orijinal: İlk yapılan şapeller Erken Gotik dönem süslemelere sahipti. Değişiklikler: İki yeni şapel ve kütüphane eklendi. Benzer Gotik unsurlar korundu.
16. Yüzyıl	İngiliz Reformu sebebiyle Aziz Osmund'un türbesi yok edildi. Çevredeki mezarlık alanı kullanılmaz hale getirildi.	Latince yerine İngilizce Ortak Dua kitabı kullanılmaya başlandı. Şapellerde yapılan dualar azaltıldı. Reform hareketiyle dini hazineler kaldırıldı ve iç mekân sadeleşti.	Orijinal: Erken Gotik dönem detayları ve şapeller. Değişiklikler: Aziz Osmund'un türbesi ve dini hazineler kaldırıldı.
17. Yüzyıl	1642-1651 yılları arasındaki İç Savaş sebebiyle çan kulesi tahrip edildi. Katedralin ana yapısı zarar görmedi. 1668 yılında Sir Christopher Wren, kulenin eğilme sorunlarını çözmek için demir bantlar önerdi. Fiziksel hasar sınırlı kaldı.	Koro düzeni sadeleşti. İç mekânda minimal yapısal değişiklikler yapıldı. İç savaş sonrası restorasyon ihtiyaçları arttı.	Orijinal: Kulenin yapısal bütünlüğü korunuyordu. Değişiklikler: İç Savaş sırasında çevre hasar gördü ve demir bantlarla güçlendirme önerildi.

18. Yüzyıl	1789-1792 yılları arasında James Wyatt, Beauchamp ve Hungerford Şapellerini yıktı. Çan kulesini kaldırdı ve çevredeki mezarlık alanını kurutup geniş çimenlik (The Close) alan yarattı. (Din adamlarının konutlarının inşa edildiği araziler)	Nef ve koro sadeleştirildi. James Wyatt, iç mekânda aydınlık ve ferah bir düzenleme için bazı Gotik detayları kaldırdı. Bölmeler ve iç duvarlar üzerinde değişiklikler yapıldı.	Orijinal: Gotik bazı detaylar ve ilk yapılan şapeller. Değişiklikler: James Wyatt, Gotik unsurları sadeleştirdi, şapelleri ve çan kulesini kaldırdı. Dış alanda genişlemeye olanak sağladı. (Orijinal yapıya zarar verildiği gerekçesiyle eleştirildi.)
19. Yüzyıl (Viktorya Dönemi)	1855 yılında Henry Clutton restorasyon için baş mimar olarak atandı. William Burges mimari detayları analiz etmekle görevlendirildi ve heykellerin orijinal hallerini yeniden inşa etmeye çalıştı. 1863-1878 yılları arasında Sir George Gilbert Scott, Batı Cephesi'ni restore etti ve Batı Cephesi'ne 60 yeni heykel ekledi. Taş işçiliğini yeniledi. Gotik detayları geri kazandı. Katedralin yapısal bütünlüğü güçlendirildi.	William Burges, Eski Ahit sahnelerinin ikonografik analizini yayınladı. 1876 yılında iç mekâna yeni org eklendi. Cam pencereler değiştirildi. Scott, Wyatt'ın düzenlemelerini hepsini geri aldı ve orta çağ düzenine uygun restorasyon gerçekleştirdi. (Orijinal haline geri getirdi.)	Orijinal: Gotik bazı detaylar. Değişiklikler: Restorasyon sırasında 13. yüzyıldan kalma Chilmark kireçtaşı kullanıldı ve aynı taş malzemeden eklemeler yapıldı. Batı Cephesine yeni heykeller ve taş işçiliği eklendi.
20. Yüzyıl	1950 yıllarında kulenin üst kısmı yeniden inşa edildi. 1985-1995 yılları arasında ise çatı kurşun levhaları ve dış cephe taş işçiliği yenilendi. Erozyona uğrayan taşlar restore edildi.	1960 yılları arasında Gotik koro bölmesi kaldırıldı ve yerden ısıtma sistemi eklendi. İç mekânda modern düzenlemeler yapıldı. 1985-1995 yılları arasında Viktorya döneminden kalan bazı unsurlar kaldırıldı.	Orijinal: Gotik mimarinin temel unsurları Değişiklikler: Kulenin üst kısmı yeniden inşa edildi. Gotik koro bölmesi kaldırıldı, taş döşemeler yenilendi ve yerden ısıtma sistemi kuruldu. Dış cephe taş işçiliği ve çatı kurşun levhaları yenilendi.
21. Yüzyıl	2000 ve sonrası yıllarda kule ve dış cephe restore edildi. Ziyaretçi alanları modernize edildi. Çevresel ve enerji verimliliği odaklı projeler hayata geçirildi.	Multimedya rehber sistemleri eklendi. Ziyaretçi deneyimini artıran modern restorasyonlar yapıldı. Estetik ve işlevsel koruma sağlandı.	Orijinal: Gotik iç ve dış mimari unsurlar korunmaktadır. Değişiklikler: Ziyaretçi odaklı modernizasyonlar yapıldı.

Tablo 1: 13. yüzyıl ve 21. yüzyıl arası değişimler ve detaylar

Salisbury Katedrali'nin mimari gelişimi, plan şeması ve sanatsal ayrıntıları, Gotik mimarinin hem strüktürel hem de estetik ilkelerini yansıtırken, yüzyıllara yayılan restorasyon ve müdahale süreçleri sayesinde farklı dönemlerin izlerini de günümüze taşımaktadır. İnce taşıyıcılar ve yüksek tavanlar, Gotik mimarideki dikey vurguyu ve “Tanrı’ya yükseliş” düşüncesini (Panofsky, 2014; Wilson, 1980) güçlü biçimde ortaya koymaktadır (Görsel 10).

Görsel 10: *Salisbury Katedrali İç Mekân Görünüm, Orta Nef Tonozlar*

Kaynak: <https://lifeofanarchitect.com/wp-content/uploads/2014/03/Salisbury-Cathedral-ceiling-view-01.jpg>, Erişim tarihi: 13.11.2024.

Süsleme ve sanat programı açısından vitray pencereler, ışık ve renk aracılığıyla teolojik anlatıları mekâna taşıyarak inananlara sembolik bir deneyim sunmaktadır (Tonino, 2012). Baş apsisteki figüratif tasvirler, Orta Çağ ikonografisi geleneğinin sürekliliğini yansıtırken; 19. yüzyılda Sir George Gilbert Scott'ın liderliğinde gerçekleştirilen Neo-Gotik restorasyonlar, özgün heykel detaylarını yeniden canlandırmıştır (Cambridge, 1995; Frew, 1984).

Malzeme ve yapı teknikleri, yerel Chilmark kireç taşının titiz işçiliğine dayanmaktadır (Tonino, 2012). Batı cephesindeki kabartmalar ve taş bezemeler, Gotik dönemin ustalıklı zanaatını sergilerken; 20. ve 21. yüzyıl müdahalelerinde çelik, cam ve çağdaş izolasyon malzemeleri, yapının fiziksel dayanımını artırmak amacıyla kullanılmıştır.

Restorasyon evreleri, katedralin çok katmanlı kimliğini biçimlendirmiştir. 18. yüzyılda James Wyatt'ın sadeleştirme müdahaleleri Gotik ayrıntıları azaltırken (Cordingley, 1955), 19. yüzyılda Scott'ın kapsamlı çalışmaları özgün Gotik karakteri yeniden öne çıkarmıştır (Frew, 1984). 20. ve 21. yüzyıllarda gerçekleştirilen bakım ve koruma projeleri ise enerji verimliliği ve ziyaretçi konforu gibi çağdaş gereksinimleri karşılayarak yapının güncel işlevselliğini desteklemiştir (Hoare, t.y.; The Salisbury Cathedral, t.y.).

Görsel 11: *Salisbury Katedrali, Magna Carta Bölümü*

Kaynak: <https://www.salisburycathedral.org.uk/discover/magna-carta/>, Erişim tarihi: 13.11.2024.

Görsel 12: Magna Carta illüstrasyon

Kaynak: <https://www.history.com/this-day-in-history/june-15/magna-carta-sealed>, Erişim tarihi: 13.11.2024.

Dini ve toplumsal işlev bakımından Salisbury, yalnızca Hristiyan ibadetinin merkezi değil, aynı zamanda İngiliz anayasal tarihinin de simgesi sayılmaktadır (Coleman ve Bowman, 2018:5). UNESCO'nun "Dünyanın Belleği" kayıtlarında yer alan, 1215 tarihli Magna Carta'nın günümüze ulaşan yalnızca dört nüshasından en iyi korunmuş olanına ev sahipliği yapmaktadır (National Churches Trust, t.y.). Magna Carta'nın korunması, katedrale hukuksal temsil gücü kazandırmıştır (Görsel 11 ve 12). Günümüzde katedral, inananlar kadar turistler için de çeşitli kültürel ve manevi deneyim alanı sunmaya devam etmektedir.

3. Ken Follett ve *Bir Katedralin Öyküsü*

Ken Follett'ın 1989'da yayımlanan *The Pillars of the Earth* (*Bir Katedralin Öyküsü*) adlı tarihi romanı, Orta Çağ İngiltere'sinde kurgusal adıyla Kingsbridge Katedrali'nin inşa sürecini merkeze alan edebi anlatımıyla uluslararası bir esere dönüşmüş ve 2010 yılında aynı adla sekiz bölümlük bir televizyon dizisine uyarlanmıştır (*The Pillars of The Earth by Ken Follett Book Review*, 2024). Dizinin hikâyesi, 12. yüzyıl İngiltere'sinde, kurgusal Kingsbridge pazar kasabasındaki bir katedralin inşası etrafında gelişmektedir. Mini dizi, Kral Stephen'ın (1135–1154) saltanatındaki iç savaş ve Kral II. Henry'nin (1154-1189) çalkantılı döneminde geçen olayları arka plan olarak kullanmaktadır (Medievalists.net, 2010). Roman ve dizi, bir katedralin yapım sürecinin dışında 12. yüzyıl İngiltere'sinde dinî iktidar mücadelesini, siyasal entrikaları ve toplumsal dönüşümü de bir araya getirmektedir. Kingsbridge'in kurgusal hikâyesi, gerçek Gotik katedrallerden esinlenen mimarisiyle hem dönemin tarihsel atmosferini hem de bireylerin direniş ve inanç arayışlarını görünür kılmaktadır (de Witte, 2019).

Follett'ın roman boyunca titizlikle işlediği katedral, aslında onun görkemli Orta Çağ ibadet mekânlarına duyduğu kişisel ilgiyi de yansıtan, neredeyse her sayfada simgesel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu kurgu, gerçekte var olan bir yapıyla benzetilmektedir: İngiltere'nin güneyindeki Wiltshire bölgesinde bulunan ve 1220-1258 yılları arasında 38 yılda tamamlanan Gotik mimari yapıt Salisbury Katedrali. Kitaptaki hikâyeden yaklaşık bir yüzyıl sonra inşa edilmiş olmasına rağmen, 123 metrelik kulesiyle İngiltere'nin en yüksek katedral kulesine sahip olan bu yapı, Follett'ın hayranlığını kazanmış ve eserine esin kaynağı olmuştur (Koç, 2025).

Yazar Follett, İngiliz günlük gazetesi olan Daily Mail sitesinde hem kişisel merakını hem de Orta Çağ'da inşa edilen ibadet mekânlarını ele aldığı bir yazısında "Çekimler Macaristan'da yapılmıştı. Sete ilk adım attığımda, ekibin Budapeşte yakınlarındaki bir tarlada tam ölçekli bir Orta Çağ İngiliz köyü kurduğunu gördüğümde büyük bir şaşkınlık yaşadım. Uzun zamandır katedraller beni büyülemiştir. Salisbury, benim en sevdiğim katedrallerden biridir. Ona en çok hayran olmamın nedeni, tek bir mimari üslup içinde inşa edilmiş olmasıdır. İngiltere'de bu özelliği taşıyan çok az katedral vardır, çünkü genellikle uzun zaman dilimlerine yayılarak tamamlanmışlardır. Oysa Salisbury görece kısa sayılabilecek 38 yılda bitirilmiştir. Katedralleri ziyaret ederken, ince detaylara dikkat etmek gerekir. Örneğin Salisbury'de, üst kısmı sivri kemerle biten uzun ve dar pencereler (lanset) oldukça ilgi çekicidir (Görsel 13). Bu tür

pencereler, ülkenin en erken Gotik üslubu olan Erken İngiliz tarzının karakteristik bir özelliğidir. Salisbury'ye gidenler için bir diğer dikkat çekici nokta ise kuleye çıkıldığında görülen devasa makara sistemidir (Görsel 14). Bu vinç, büyük taş blokları yukarı çekmek için kullanılmıştır.” ifadelerini kullanmıştır (Daily Mail, 2010).

Görsel 13: *Salisbury Katedrali Dar Pencereler (Lanset)*

Kaynak: <https://search.library.wisc.edu/digital/A632VOJMPH3LQZ84>, Erişim tarihi: 13.11.2024.

Görsel 14: *Salisbury Katedrali Makara Sistemi*

Kaynak: <https://www.salisburycathedral.org.uk/discover/history/the-cathedral-through-the-years/>, Erişim tarihi: 13.11.2024.

Ken Follett, *The Pillars of the Earth* uyarlamasında katedral inşa sahnelerinin tarihsel gerçekçiliğine özellikle önem verildiğini ve orta çağ taş işçiliği teknikleri üzerine uzman danışmanlarla çalışıldığını vurgulamaktadır (Görsel 15, 16 ve 17). Prodüksiyon sürecinde Gotik katedral yapımına dair ayrıntıların bu nedenle titizlikle ele alındığını belirtmektedir (Oprah.com, 2010).

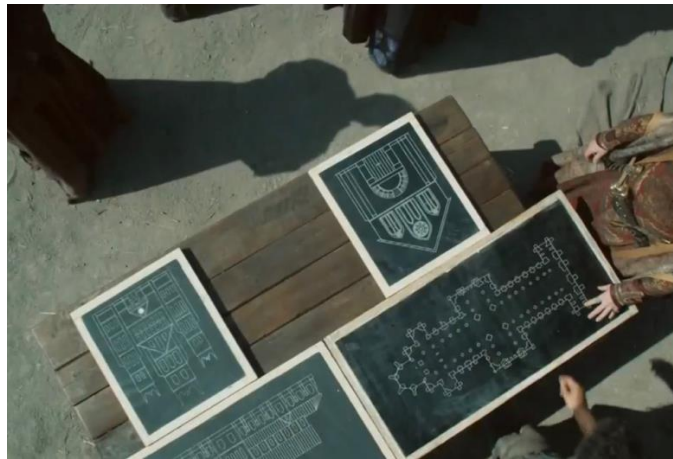
Görsel 15: *The Pillars of the Earth* dizisinden inşaat sahnesi

Kaynak: <https://www.tumblr.com/philipofgwynedd/128150618433/the-pillars-of-the-earth-tom-builder-rufus>, Erişim tarihi: 30.10.2024.

Görsel 16: *The Pillars of the Earth* dizisinden mimari maket sahnesi

Kaynak: <https://frockflicks.com/pillars-of-the-earth-2010/>, Erişim tarihi: 30.10.2024.

Görsel 17: *The Pillars of the Earth* dizisinden mimari çizim sahnesi

Kaynak: <https://yabancidizi.so/dizi/the-pillars-of-the-earth-izle-2/sezon-1/>, Erişim tarihi: 30.10.2024.

Yapılan eserlerde anlatı, mimari bir serüvenden çok daha fazlasını sunmaktadır. Katedralin yükselişi sırasında yaşanan kıtlık, siyasi çekişmeler, feodal ilişkiler ve zanaatkâr emeği, mimarının toplumsal

maliyetini görünür kılmaktadır (Follett, 1989). Follett, Gotik mimarinin sembolik gücünü, dikeylik, ışık, taşın ruhani dili gibi epik kurgular aracılığıyla geniş bir okur kitlesine tanıtmakta ve Gotik mimarinin mühendislik ve teolojik boyutlarına ilgiyi artırmaktadır.

Ayrıca *The Pillars of the Earth* (*Bir Katedralin Öyküsü*) adlı roman, Daedalic Entertainment tarafından video oyunu haline getirilmiş ve 2021 yılında piyasaya sürülmüştür. Oyun 'Ken Follett's The Pillars of the Earth' adı ile oyunculara duyusal bir hikâye sunmaktadır (Görsel 18 ve 19). Oyunun görsel açıdan ayırt edici yönlerinden biri, sanat tarzındaki özgünlükten gelmektedir. Yağlı boya resim estetiğini çağrıştıran üslup, grafik kalitesini farklı bir boyutta sunmaktadır (Antonio, 2017; Epic Games Store, t.y.; PlayStation Store, t.y.).

Görsel 18: *Ken Follett's The Pillars of the Earth* oyunundan katedrale bakış sahnesi

Kaynak: <https://store.epicgames.com/tr/p/ken-follets-the-pillars-of-the-earth>, Erişim tarihi: 05.11.2024.

Görsel 19: *Ken Follett's The Pillars of the Earth* oyunundan katedrale bakış sahnesi 2

Kaynak: <https://medium.com/doublejump/the-pillars-of-the-earth-book-one-review-66d0278997e9>, Erişim tarihi: 05.11.2024.

Aktarılan bilgiler doğrultusunda *Bir Katedralin Öyküsü*, Salisbury Katedrali'nin tarihine edebî ve görsel bir ayna tutabilmektedir. Roman, dizi ve oyundaki mimari tasvirler, Salisbury'nin tarihsel süreçteki kayıtları ve mevcut hali ile incelendiğinde, kurgu ile tarih arasındaki benzerlik izleri belirginleşmektedir. Böylece Follett'in eseri, yalnızca edebiyatın değil, mimarlık tarihinin de tartışma alanına dâhil olmakta ve katedralin kültürel bellekteki yeri, edebî temsil üzerinden yeniden okunabilir hale gelmektedir.

Yorum ve Tartışma

Salisbury Katedrali'nin mimari yapısı ve tarihsel gelişimi üzerine gerçekleştirilen bu çalışma, Gotik mimarinin estetik gücü ile inanç temelli anlamlarını ortaya koyarken, yapının yüzyıllar boyunca geçirdiği dönüşümler aracılığıyla mekânsal süreklilik ve değişim arasındaki dengesini de gözler önüne

sermektedir. Bulgular, literatürdeki dinî yapının incelemeleriyle büyük ölçüde örtüşmekte ve bazı açılardan ise katedrale özgü yorumlar sunmaktadır.

Araştırma, katedralin plan kurgusu, malzeme kullanımı ve süsleme programının, farklı dönemlerin teknik ve sanatsal anlayışlarıyla nasıl yeniden biçimlendiğini ortaya koymuştur. Özellikle 18. yüzyılda James Wyatt'ın sadeleştirme müdahaleleri ile 19. yüzyılda Sir George Gilbert Scott'ın Neo-Gotik restorasyonları, koruma ve yeniden yapım arasındaki hassas ilişkinin somut örnekleri sayılabilir. Bu karşıt müdahaleler, katedralin hem özgün Gotik kimliğini hem de sonraki dönemlerin estetik kaygılarını aynı yapı içinde buluşturan çok katmanlı bir tarih yarattığını göstermektedir.

Çalışmanın diğer bölümlerinden biri, Ken Follett'ın *Bir Katedralin Öyküsü* romanı, 2010 tarihli televizyon uyarlaması ve aynı ismi taşıyan video oyununun Salisbury Katedrali ile birlikte ele alınmasıdır. Bu temsiller, katedralin kimliğini hem görsel hem de edebi düzeyde derinleştirerek mimarlık tarihine disiplinler arası bir katkı sunmaktadır. Ken Follett'ın eseri ve uyarlamaları, Salisbury Katedrali'nin yalnızca fiziksel varlığıyla değil, kültürel bellekteki yeniden üretimiyle de değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu anlatılar, Gotik mimarının simgesel anlamını yeniden canlandırarak yapıyı tarihsel, sanatsal, edebiyat ve dijital kültür aracılığıyla da yaşayan bir miras hâline getirmektedir. Romanda aktarılan kurgusal Kingsbridge Katedrali'nin Salisbury ile kurduğu benzerlik, gerçek yapının tarihi ve ruhani gücünü geniş bir izleyici kitlesine taşımakta; böylece mimari mirasın anlatsal bir kimlik taşıdığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Salisbury Katedrali hem mekânsal sürekliliği hem de kültürel temsil gücüyle, geçmiş ve günümüz arasında disiplinler arası bir köprü kuran nadir yapılardan biri olarak değerlendirilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Salisbury Katedrali, bir ibadet mekânı olmanın dışında aynı zamanda İngiltere'nin önemli kültürel miras yapılarından biri ve Erken İngiliz Gotik mimarisinin özgün bir örneği olarak bilinmektedir. Ancak katedral, 13. yüzyıldaki inşa sürecinden günümüze kadar geçen yaklaşık sekiz yüzyıllık tarih boyunca geçirdiği doğal afetler, insan eliyle yapılan müdahaleler ve farklı dönemlerin restorasyonları sonucunda hem fiziksel dokusunda hem de kimliğinde dikkate değer dönüşümler yaşamıştır. Bu uzun tarihsel süreç, gelecekte yapılacak koruma ve restorasyon çalışmalarında katedralin çok katmanlı yapısının dikkate alınmasını önemli hale getirmektedir.

İlk inşa evresinde yüksek tavanlar, ince sütunlar, geniş vitray pencereler ve zarif taş işçiliği gibi Gotik mimarının karakteristik unsurları yapının estetik temelini oluşturmuştur. Sonraki yüzyıllarda gerçekleştirilen her müdahale yapıya ait özgün kimliği aynı ölçüde koruyamamıştır. 18. yüzyılda James Wyatt'ın sadeleştirme çalışmaları, Beauchamp ve Hungerford şapellerinin yıkımı dâhil olmak üzere, Gotik detayların bir bölümünün kaybına yol açmış ve dönemin anlayışını yansıtsa da katedralin tarihsel bütünlüğünü zedelemiştir. Bu nedenle ileride yapılacak müdahalelerde, farklı dönemlere ait izlerin korunması ve geçmiş restorasyonların etkilerinin nesnel biçimde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. 19. yüzyılda Sir George Gilbert Scott'ın Neo-Gotik restorasyonları ise, özgün biçim ve bezemeleri yeniden canlandırmaya çalışarak yapının Gotik karakterini büyük ölçüde geri kazandırmıştır. Günümüzde yapılması planlanan restorasyonlarda da Scott'ın yaklaşımında olduğu gibi, özgün malzeme ve form özelliklerini koruyan ve belgelere dayalı restorasyon ilkelerinin benimsenmesi gerekmektedir.

20. ve 21. yüzyıllarda yürütülen çalışmalar ise yapının çağdaş işlevselliğini ve korunabilirliğini artırmaya odaklanmıştır. Modern kurşun kaplamalar, çelik destekler, enerji verimliliği sağlayan ısıtma sistemleri ve dijital rehber uygulamaları bu sürecin öne çıkan yenilikleridir. İç mekâna eklenen su ögesi (vaftiz kurnası) ve ziyaretçiye yönelik düzenlemeler, katedralin güncel kullanımına uyum sağlarken, tarihsel dokunun korunması için titiz planlamalar eşliğinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu bulgular, Salisbury Katedrali'nin tarihini koruma ile yenileme arasındaki sürekli denge arayışı olarak okumayı mümkün kılmaktadır. Yapı, Gotik üslupta başlayan serüvenini, tarihsel süreçte yaşanan olaylar etkisinde değişmek zorunda kalarak ve her dönemin estetik ve teknik anlayışını bünyesine katarak sürdürmüştür. Böylece hem geçmişin izlerini taşıyan hem de çağdaş dünyanın ihtiyaçlarına yanıt veren dinamik bir kültürel miras alanına dönüşmüştür. Bugünkü görünümüyle katedral, yalnızca Orta Çağ'dan günümüze uzanan mimari birikimi değil, aynı zamanda insanlığın değişen toplumsal, teknolojik ve estetik değerlerini yansıtan yaşayan bir anıt olarak varlığını sürdürmektedir.

Ayrıca Salisbury Katedrali'nin izleri, yalnızca tarihsel sürekliliğiyle değil, çağdaş kültürdeki yankılarıyla da varlığını sürdürmektedir. Ken Follett'in *Bir Katedralin Öyküsü* adlı romanı ve bu eserden uyarlanan televizyon dizisi ile video oyunu, yapının tarihsel değerini farklı anlatı biçimleriyle günümüze taşımaktadır. Katedral, mimarlığın sınırlarını aşarak sanatsal ve toplumsal bir simgeye dönüşmüştür. Bu temsiller, Gotik mimarının estetik ve manevi gücünü yeniden görünür kılmakta, Salisbury'nin anlamını ibadet mekânı olmanın ötesine taşıyarak onu geçmişle bugün arasında süreklilik kuran bir kültürel hafıza alanı hâline getirmektedir.

Genel olarak, Salisbury Katedrali'nin sürdürülebilir bir koruma stratejisiyle geleceğe taşınabilmesi için yapı sağlığına yönelik periyodik izleme sistemlerinin geliştirilmesi, taş ve vitray malzemelerde düzenli bilimsel analizlerin yapılması ve yapının dijital yöntemlerle ayrıntılı biçimde belgelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu uygulamaların, uzun vadeli restorasyon kararlarının daha bilinçli ve bütüncül bir yaklaşımla şekillendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmektedirler.

Kaynakça

- Afolabi, M. (1992). The review of related literature in research. *International journal of information and library research*, 4(1), 59-66.
- Aspin, P. (2011). *Our Ancient Architecture: Contesting Cathedrals in Late Georgian England*. Cambridge University Press. Erişim adresi: <https://www.cambridge.org/core/journals/architectural-history>
- Antonio, R. (2017, September 22). *The Pillars of the Earth: Book One review*. Doublejump. <https://medium.com/doublejump/the-pillars-of-the-earth-book-one-review-66d0278997e9>
- BBC. (t.y.). Architecture: Cathedral – Three [Bölüm]. Erişim tarihi 26 Eylül 2025, Erişim adresi: https://www.bbc.co.uk/history/british/architecture_cathedral_01.shtml#three
- Blum, P. Z. (1991). *The sequence of the building campaigns at Salisbury*. The Art Bulletin. 1, 6-38.
- Boito, C. ve Birignani, C. (2009). Restoration in architecture: first dialogue. *Future Anterior: Journal of Historic Preservation History, Theory, and Criticism*, 6(1), 68-83.
- Bruce, C. S. (1994), Research student's early experiences of the dissertation literature review. *Studies in Higher Education*, 19(2), 217-229.
- Cambridge, E. (1995). Review of Salisbury Cathedral: Perspectives on the architectural history, by T. Cocke ve P. Kidson. *Archaeological Journal*, 152(1), 478-479. <https://doi.org/10.1080/00665983.1995.11021463>

- Carl, P. (2011). Time, space and order: The making of medieval Salisbury. *The Journal of Architecture*, 16(3), 443-446. <https://doi.org/10.1080/13602365.2011.590042>
- Caspers, J. S (1998). Hands-on instruction across the miles: using a web tutorial to. teach the literature review research process. *Research Strategies*, 16(3), 187-197.
- Cannon, J. (2007). *The great English cathedrals and the world that made them 600-1540*. London: Constable.
- Cocke, T. ve Kidson, P. (1993). *Salisbury Cathedral: Perspectives on the architectural history*. London: HMSO.
- Coleman, S. ve Bowman, M. (2018). Religion in cathedrals: pilgrimage, heritage, adjacency, and the politics of replication in Northern Europe. *Religion*, 49(1), 1-23. <https://doi.org/10.1080/0048721X.2018.1515341>
- Cooper, H. M. (1989). *Integrating research: A guide for literature reviews* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage.
- Cordingley, R. A. (1955). Cathedral innovations: James Wyatt, architect, at Durham Cathedral, 1795-97. *Ancient Monuments Society's Transactions*, 3, 31-55.
- Cotta, R. S. (2008). *Engineering survival and success: The contributions of historic structural features in the spire and tower of Salisbury Cathedral*. In *Structural Analysis of Historic Construction: Preserving Safety and Significance* (2 Volume Set, s. 8). CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781439828229-31>
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çeken, M. (2020). *Zafer Duygu, İsa, Paulus, İnciller: Hristiyanlık neden ve nasıl ortaya çıktı?* [Kitap tanıtımı]. Artuklu Akademi / Journal of Artuklu Academia, 7(1), 261-268.
- Daily Mail. (2010, November 28). *Salisbury Cathedral: Ken Follett's Pillars of the Earth*. Daily Mail. Erişim adresi: <https://www.dailymail.co.uk/travel/article-1331731/Salisbury-Cathedral-Ken-Folletts-Pillars-Of-The-Earth.html>
- de Witte, D. M. (2019, 4 Ocak). *Built on a true dream: The medieval church and its representation in Ken Follett's The Pillars of the Earth*. Medievalists.net. Erişim tarihi 3 Aralık 2024, Erişim adresi: <https://www.medievalists.net/2019/01/built-on-a-true-dream-the-medieval-church-and-its-representation-in-ken-folletts-the-pillars-of-the-earth/>
- Draper, P. (2006). *The Formation of English Gothic: Architecture and Identity*. Yale University Press.
- Epic Games Store. (t.y.). *Ken Follett's The Pillars of the Earth* [Video oyunu]. <https://store.epicgames.com/tr/p/ken-follets-the-pillars-of-the-earth>
- Follett, K. (1989). *The Pillars of the Earth*. Penguin Random House.
- Frew, J. (1984). Design and practice in British architecture: Studies in architectural history presented to Howard Colvin. *Architectural History*, 27, 481-487.
- Frost, C. (2009). *Time, space, and order: The making of medieval Salisbury*. Peter Lang.

- Gombrich, E. H. (2007). *Sanatın Öyküsü*, [Erol Erduran ve Ömer Erduran, Çev.]. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Gozzoli, M. C. (1982). *Gotik sanatını tanıyalım*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Gülcan, N. Y. (2019). Ortaçağ Avrupa'sında skolastik felsefe ve Gotik mimari. *Turkish Studies – Social Sciences*, 14(5), 2225-2234.
- Gül, T. B. ve Ergin, G. (2025). Çok Dinli Mekânlar: Farklı İnanç Gruplarına Yönelik Ortak İbadet Mekânlarının Tasarım Analizi. *D-Sanat*, 1(10), 444-465.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17169556>
- History Hit. (2022, August 18). *The secrets of Salisbury Cathedral | The tallest spire in Britain* [Video]. YouTube. Erişim adresi:
<https://www.youtube.com/watch?v=Xen3ZttUsUA&list=WL&index=7>
- Hoare, R. (t.y.). *Salisbury Cathedral, Salisbury*. GilbertScott.org. Erişim tarihi 13 Ekim 2024, Erişim adresi: <https://gilbertscott.org/buildings/salisbury-cathedral-salisbury>
- ICOMOS Türkiye. (1994). *Venedik Tüzüğü: Tarihi Anıtların ve Yerleşmelerin Korunması ve Onarımı için Uluslararası Tüzük (1964–1994)*. (Orijinal çalışma 1964'te yayımlandı). Erişim tarihi 20 Kasım 2025, Erişim adresi: https://admin.icomos.org/wp-content/uploads/2025/03/Venice_Charter_TR.pdf
- Keating, J. (1908). *Christianity*. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company.
<http://www.newadvent.org/cathen/03712a.htm>
- Kemp, B. ve Tatton-Brown, T. (2008). The date of the cloister of Salisbury Cathedral. *Journal of the British Archaeological Association*, 161(1), 94-103. <https://doi.org/10.1179/174767008x330545>
- Koç, M. A. (2025, Nisan 7). *Orta Çağ'a Follett'in gözünden bakmak: Bir katedralin öyküsü*. Ekopolitik. Erişim tarihi 28 Eylül 2025, Erişim adresi: <https://www.ekopolitik.org.tr/orta-caga-follettin-gozunden-bakmak-bir-katedralin-oykusu/>
- Köklü, N. (2019). ÖRNEK OLAY ÇALIŞMA METODLARI. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 27(2), 771-779. https://doi.org/10.1501/Egifak_00000000372
- Medievalists.net. (2010, 12 Temmuz). *The Pillars of the Earth mini-series*. Erişim tarihi 30 Ekim 2024, Erişim adresi: <https://www.medievalists.net/2010/07/the-pillars-of-the-earth-mini-series/>
- Megaprojects. (2020, December 25). *Salisbury Cathedral: Gothic home of the Magna Carta* [Video]. YouTube. Erişim adresi:
<https://www.youtube.com/watch?v=2xVqYktiCT8&list=WL&index=6>
- Mezzi, G. (2018). Camillo Boito: Restoration of monuments and cultural heritage conservation in post-unification Italy (Doctoral dissertation, University of Reading).
- National Churches Trust. (t.y.). *Salisbury Cathedral, Salisbury*. Erişim tarihi 30 Ekim 2024, Erişim adresi: <https://www.nationalchurchestrust.org/church/salisbury-cathedral-salisbury>

- Oprah.com. (t.y.). *Ken Follett on the cathedrals in The Pillars of the Earth*. Oprah's Book Club. Erişim adresi: <https://www.oprah.com/oprahsbookclub/ken-follett-on-the-cathedrals-in-the-pillars-of-the-earth/>
- Panofsky, E. (2014). *Gotik mimarlık ve skolastik felsefe* (1. bs.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- PlayStation Store. (t.y.). *Ken Follett's The Pillars of the Earth* [Video oyunu]. Erişim adresi: https://store.playstation.com/tr-tr/product/EP8923-CUSA08560_00-DAEEUPOTE0000001
- Podroužková, M. L. ve Němečková, J. (2009). *Gothic Architecture and Cathedrals in England*. https://is.muni.cz/th/xd67y/diplomova_prace-text_1.pdf
- Pugh, R. B. ve Crittall, E. (Eds.). (1956). *A history of the county of Wiltshire: Volume 3*. London: British History Online. <https://www.british-history.ac.uk/vch/wilts/vol3>
- Reeves, J., Simpson, G. ve Spencer, P. (1992). Iron Reinforcement of the Tower and Spire of Salisbury Cathedral. *Archaeological Journal*, 149(1), 380–406. <https://doi.org/10.1080/00665983.1992.11078013>
- Smarthistory. (t.y.). *Salisbury Cathedral*. Erişim tarihi 30 Eylül 2024, Erişim adresi: <https://smarthistory.org/salisbury-cathedral/>
- Smith, J. (2005). *Salisbury Cathedral: A Landmark in England's Heritage*. Heritage Press.
- Stamp, G. ve Scott, G. G. (1976). *Sir Gilbert Scott's "Recollections"*. *Architectural History*, 19, 54–73. <https://doi.org/10.2307/1568389>
- Şahin, M. (2004). Anglikanizm öncesi İngiltere ve Anglikanizmin doğuşu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(18), 137-154.
- Tatton-Brown, T. ve Crook, J. (2009). *The history of the cathedral*. New York: Harper Collins.
- Tatton-Brown, T., Lepine, D. ve Saul, N. (2013). “Incomparabilissime Fabrice”: The architectural history of Salisbury Cathedral c. 1297 to 1548. *Journal of the British Archaeological Association*, 166(1), 51-98. <https://doi.org/10.1179/0068128813Z.000000000024>
- Tellioglu, S. ve Satıcı, B. (2023). TARİHİ YAPILARDA RESTORASYON TEKNİKLERİNE GÖRE UYGULANACAK MALZEMELERİN BELİRLENMESİ. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 6(1), 37-49.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2025, 28 Eylül). *Salisbury, England*. In Encyclopaedia Britannica. Erişim tarihi 29 Eylül 2024, Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Salisbury-England>
- The Pillars of The Earth by Ken Follett Book Review [Video]. (2024, 1 Şubat). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=hk36yExrXII>

- The Salisbury Cathedral. (t.y.). *The Cathedral through the years*. Salisbury Cathedral.org.uk. Erişim tarihi 29 Eylöl 2024, Erişim adresi: <https://www.salisburycathedral.org.uk/discover/history/the-cathedral-through-the-years/>
- Tonino, L. (2012). Salisbury Cathedral. *New England Review* 33(3), 51-59.
<https://dx.doi.org/10.1353/ner.2012.0069>.
- Troll, C. W. (1998, Kasım 17). *Christianity as a historical event* (T. Özdeş, Çev.). Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Faköltesi, Sivas. (Çev. metin: Tarihî bir olay olarak Hristiyanlık). Yayınlanmamış konferans metni.
- Udal, J. (1971). History in the Library of Salisbury Cathedral. *Library Review*, 23(3), 97-99.
<https://doi.org/10.1108/eb020902>
- Vasiliu, D. (2011). *The road to the cathedral: Representations of sacred space in cartography and church architecture in medieval England (12th–13th centuries)*. Ars Docendi – University of Bucharest. ISBN 978-973-558-552-5.
- Wadsworth, S. P. (2021). The parish churches, cathedral, and corporation of Salisbury: Continuity and change c.1480–c.1650 (Doctoral dissertation). University of Birmingham.
- Wilson, C. (1980). *The Gothic cathedral: The architecture of the great church 1130–1530*. London: Thames and Hudson.
- Yıldız, M. (2012). *Erken dönem Hristiyanlık (MÖ 2-MS 2. yy)*. İstanbul: Seda Özalit.